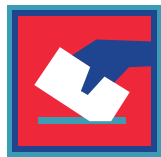

दृष्टिविहीनहरुको राजनैतिक अधिकार प्रवर्द्धन तथा मतदाता शिक्षा सम्बन्धी हाते पुस्तक

नेपाल नेत्रहीन संघ

निर्वाचन आयोग, नेपाल
ELECTION COMMISSION, NEPAL

दृष्टिविहीनहरुको राजनैतिक अधिकार प्रवर्द्धन तथा मतदाता शिक्षा सम्बन्धी हाते पुस्तक

पहिलो प्रकाशन : पौष, २०७६

प्रकाशन प्रति : २००० प्रति

प्रकाशक

निर्वाचन आयोग, नेपाल
कान्तिपथ, काठमाडौं, नेपाल
टेलिफोन नं. : (९७७१) ४२२८६६३
ईमेल : info@election.gov.np
वेबसाइट : www.election.gov.np

नेपाल नेत्रहीन संघ
केन्द्रीय कार्यालय
सुकेधारा, काठमाडौं
टेलिफोन : ९७७ १ ४३७६५८०, ४३७६५९८
ईमेल : central.nabnepal@gmail.com

सहयोगी

European
Union

Empowered lives.
Resilient nations.

यो पुस्तक युरोपियन युनियन र युएनडिपीको आर्थिक सहयोगमा प्रकाशन गरिएको हो ।
यस पुस्तकमा उल्लिखित विषयहरुले दातृमुलुक तथा दातृनिकायहरुको प्रतिनिधित्व गर्दैनन् ।

“दृष्टिविहीन भएका नागरिकको मर्यादित जीवनका लागि राजनैतिक अधिकार,
यसको पूर्ण उपयोग र सहभागिताको अपेक्षा अभै दर्कार । ”

मुद्रण

भोजपुर सिद्धकाली प्रिन्टिङ्ग प्रेस प्रा. लि.

सम्पर्क नं.: ९८५१०९८८००

ईमेल: bhojpursiddhakali2015@gmail.com

दिनेश कुमार थपलिया
प्रमुख निर्वाचन आयुक्त

शुभकामना

आधुनिक राज्य सञ्चालनको मुख्य आधार लोकतन्त्र हो भने यसलाई मुखरित गर्ने माध्यम निर्वाचन हो। मानव अधिकार सम्बन्धी विश्वव्यापी घोषणापत्र र नागरिक तथा राजनैतिक अधिकार सम्बन्धी अन्तराष्ट्रिय अनुबन्धले समेत नागरिकको राजनीतिक अधिकारको सुनिश्चितता गरेकोले निर्वाचनको माध्यमबाट नागरिकहरूले उक्त अधिकारको प्रयोग गर्ने प्रचलन विश्वव्यापी रूपमा स्थापित हुँदै गएको छ। स्वच्छ, स्वतन्त्र, विश्वसनीय र स्वीकार्य आबधिक निर्वाचन, समान मताधिकार, गोप्य मतदान, पारदर्शी मतगणना तथा निर्वाचन परिणाम घोषणा प्रक्रिया निर्वाचनको विश्वव्यापी मान्यता भित्र पर्छन्। त्यसैले निर्वाचनको माध्यमद्वारा नागरिकले आफ्ना सार्वभौम अधिकार अभिव्यक्त गर्दछन् भनी विश्वस्त हुन सकिन्छ। यसरी आबधिक निर्वाचनको माध्यमबाट सरकारको चयन गर्ने र सरकारमा सहभागी हुने अवसर प्रदान गर्ने निर्वाचन प्रकृत्यामा सबै वर्ग र समुदायको सहभागिता हुनु आवश्यक हुन्छ। संविधानमा समानुपातिक प्रतिनिधित्व मार्फत अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको संसदमा सहभागिता हुने व्यवस्था रहेको सन्दर्भले निर्वाचनका सबै प्रक्रियामा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको संलग्नता अनिवार्य र महत्वपूर्ण रहेको देखाउछ। यसले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सम्बन्धमा अन्य व्यक्तिको तुलनामा अझ विशेष प्रकारको कार्यक्रम र गतिविधिहरू सञ्चालन गरिनु पर्ने आवश्यकता बोध गरेको छ।

नेपालको संविधानले निर्दिष्ट गरेको समतामूलक समाज निर्माण गर्ने संकल्प पुरा गर्न अपाङ्गता भएका व्यक्तिको राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक नागरिक अधिकार सहितको सम्मानजनक जीवनयापनको अधिकारलाई संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्नु आजको आवश्यकता हो। यसको लागि निर्वाचन प्रकृत्यामा उनीहरूको सहभागिता र पहुँचलाई सुनिश्चित गर्न आवश्यक छ। दिगो विकासको लक्ष्य, निर्वाचन सम्बन्धी विश्वव्यापी मान्यता, नेपालले व्यक्त गरेको अन्तराष्ट्रिय

निर्वाचन आयोग, नेपाल ELECTION COMMISSION, NEPAL

प्रतिबद्धता, प्रचलित कानून, आवधिक योजना, निर्वाचन आयोगको रणनीतिक योजना तथा लैङ्गिक एवं समावेशी नीति समेतले अपाङ्गता भएका व्यक्तिको समन्यायिक सहभागितालाई जोड दिएको छ । त्यसैले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको सम्बन्धमा निर्वाचनमा सहभागिताको लागि रहेको मुख्य समस्या र ती समस्याहरुको समाधानका लागि गर्नु पर्ने उपायका विषयमा राज्य र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको दायित्व र कर्तव्य समेतलाई एकैसाथ लैजान सकेमा निर्वाचन प्रक्रियामा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको सार्थक सहभागिता स्थापित गर्न सकिन्छ। यसका लागि निर्वाचन तथा मतदाता शिक्षामा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको सहभागिता गराउने तथा सबै मतदान स्थलहरुलाई अपाङ्ग मैत्री बनाउने प्रकृया आयोगले प्रारम्भ गरिसकेको छ ।

यसै सन्दर्भमा नेपाल नेत्रहीन संघले दृष्टि विहीनहरुको राजनीतिक अधिकार प्रवर्द्धन, निर्वाचन तथा मतदाता शिक्षा र राजनीतिमा दृष्टि विहीनहरुको सहभागिता अभिवृद्धिका लागि निर्वाचन आयोग तथा यु.एन.डी.पी. निर्वाचन सहायता परियोजनाको आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोगमा “दृष्टि विहीनहरुको राजनीतिक अधिकार प्रवर्द्धन तथा मतदाता शिक्षा” सम्बन्धी हाते पुस्तिका तयार गर्नुलाई मैले एउटा सकारात्मक कार्यको थालनी ठानेको छु। यस प्रकाशनले नागरिक समाज, राजनीतिकर्मी लगायत अन्य सरोकारवालाहरु तथा दृष्टि विहीनहरुलाई समेत आफ्नो राजनीतिक अधिकार प्रवर्द्धन, निर्वाचन शिक्षा र मतदाता शिक्षा सम्बन्धी सचेतना एवं क्षमता अभिवृद्धि गराउनमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने विश्वास लिएको छु। यसले सम्बद्ध पक्षको क्षमता विकास भई राजनीतिक प्रक्रियामा अत्यधिक सहभागिता अभिवृद्धि हुनेमा विश्वास व्यक्त गर्दछु। साथै यस पुस्तिकाको तयारीमा संलग्न सबैलाई यथोचित धन्यवाद दिदै प्रकाशनको सफलताको शुभकामना दिन चाहन्छु ।

पौष, २०७६

दिनेश कुमार थपलिया

हाम्रो मनाई

आदरणीय राजनीतिकर्मी, पत्रकार, वकिल, समाजसेवी, एवं नागरिक समुदायहरु एवं नेपाल सरकार !

देश संघीय गणतान्त्रीक एवं समावेशी लोकतान्त्रीक परिपाटिमा परिणत भई महिला, दलित, जनजाति, मधेशी, पिछडिएको वर्ग आदि धेरैजसो वर्गहरुको राजनीतिक प्रतिनिधित्व सुनिश्चित भइसकदा पनि नेपालको संविधान २०७२ को धारा ८४ (३), धारा ८६ र धारा १७६ ले दृष्टिविहीन लगायत अपाङ्गता भएका वर्गहरुको राजनीतिक अधिकारको सवाल उठान गरेता पनि हालसम्म स्थानीय तह, प्रादेशिक सभा र संघीय सभाहरुमा एकजना पनि दृष्टिविहीनहरुको प्रतिनिधित्व भएको छैन । तसर्थ दृष्टिविहीनहरुको राजनीतिक अधिकार प्रवर्धन गर्न र निर्वाचन शिक्षा एवं मतदाता शिक्षा सम्बन्धी अभिमुखिकरण गराउने अभिप्रायले निर्वाचन आयोग नेपाल, यू.एन.डि.पि./इ.एस.पि. (UNDP/ESP) र युरोपियन युनियन (European Union) सहयोगमा यस नेपाल नेत्रहीन संघले दृष्टिविहीनहरुको राजनीतिक अधिकार प्रवर्धनको लागि निर्देशिका हाते पुस्तिका प्रकाशन गरी यहाँहरु समक्ष पुऱ्याउने जमर्को गरेको छ । आशा छ यहाँहरु सबैले दृष्टिविहीनहरुको राजनैतिक अधिकार प्रवर्धन एवं राजनैतिक प्रतिनिधित्वको लागि वकालत एवं पैरवी गरी सहयोग गरीदिनुहुनेछ । यहाँहरुको सहयोग दृष्टिविहीनहरुको राजनीतिक अधिकार सुनिश्चित गर्नमा कोशेदुङ्गा सावित हुनेछ ।

अन्तमा यहाँहरुको अमूल्य सहयोगको लागि संघ हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दै आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोगको लागि यू.एन.डि.पि./इ.एस.पि. (UNDP/ESP), युरोपियन युनियन (European Union) र निर्वाचन आयोग नेपाल प्रति आभार प्रकट गर्दछ ।

नेपाल नेत्रहीन संघ परिवार

विषय सूची

१. दृष्टिविहीन भएका नागरिकको राजनीतिक अधिकार र सार्वजनिक जीवन	१ - २
२. दृष्टिविहीनहरूको समग्र अवस्था	३ - ३
३. राजनैतिक सहभागिता र अन्य क्षेत्रमा दृष्टिविहीनहरूले खेलेको भूमिका	४ - ५
४. दृष्टिविहीन व्यक्तिको राजनीतिमा सहभागिता	६ - ६
५. अपाङ्ग परिचयपत्र वितरणको थालनी	७ - ७
६. विद्यमान अन्तर्राष्ट्रिय ऐन, नियम, नीति, योजना घोषणा, सन्धी र महासन्धीहरू	८ - १०
७. राष्ट्रिय कानूनी औजारहरू	११ - १७
८. अन्तर्राष्ट्रिय तथा राष्ट्रिय नीति, योजना र कानूनको अन्तर सम्बन्ध	१८ - १८
९. नीतिगत सिफारिस एवं मार्गचित्र	१९ - १९
१०. निर्वाचनमा दृष्टिविहीन व्यक्तिहरूको सहभागिताको महत्व	२० - २१
११. मतदाता दर्ताको महत्व	२२ - २२
१२. निर्वाचन चक्र	२३ - २३
१३. दृष्टिविहीनहरूले निर्वाचन कार्यमा भोग्नु पर्ने समस्याहरू	२४ - २४
१४. सरोकारवाला निकायलाई हाम्रो अनुरोध	२५ - २६

दृष्टिविहीन भएका नागरिकको राजनैतिक अधिकार र सार्वजनिक जीवन

पृष्ठभूमी

अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको विषयमा वि.सं. १९१० को मुलुकी ऐन गरीब तथा कङ्गाल महलमा कल्याणकारी अवधारणाको हिसाबले खाना तथा लत्ता कपडा राज्यले दिनुपर्छ भनी प्रथम पटक उठान गरेको थियो । वि.सं. २००७ सालको अन्तरिम शासन विधान २००७ ले पनि अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको सवालमा केहि कुरा बोल्नुको साथै वि.सं २०२० सालको नयाँ मुलुकी ऐनले पढ्न सक्ने अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई पढाउन सकिनेछ भन्ने उल्लेख गरे बमोजिम दृष्टिविहीनहरुको लागि पहिलो विद्यालयको रुपमा लेबोरेटोरी मा. वि. कीर्तिपुरमा वि.सं. २०२१ सालमा दृष्टिविहीनहरुका लागि विद्यालयको स्थापना गरियो । वि.सं. २०२६ सालमा सबै किसिमका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुका लागि नेपाल अन्धा अपाङ्ग संघ नवजीवन गृह(हालको नेपाल अपाङ्ग संघ खगेन्द्र नवजीवन केन्द्र) स्थापना भयो । वि.सं. २०३१ सालमा विशेष शिक्षा परिषद गठन भई देशको विभिन्न भागमा विभिन्न प्रकारका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुका लागि विद्यालयहरु स्थापना भए । वि.सं. २०३९ सालमा अपाङ्ग संरक्षण तथा कल्याण ऐन आउनुको साथै यसको नियमावली २०५१, विशेष शिक्षा नीति २०५३, अपाङ्ग परिचय पत्र वितरण कार्यको थालनी वि.सं. २०५६, अपाङ्गताको परिभाषा वि.सं. २०६३, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुलाई रोजगारीमा ५ प्रतिशत आरक्षण, वि.सं. २०६४ र अपाङ्गता भएका व्यक्तिको संचार तथा सूचनामा पहुँच वि.सं. २०६९, नेपालको संविधानले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगार र सामाजिक सुरक्षा तथा राजनैतिक सहभागिताको विषय उठान गरेकोले दृष्टिविहीन लगायत अन्य अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरु शैक्षिक सामाजिक तथा राजनैतिक अधिकार प्राप्तिका लागि वकालत तथा पैरवी गर्न थाले । संविधानले आर्थिक समानता, समृद्धि र सामाजिक न्याय सुनिश्चित गर्न समानुपातिक, समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्तका आधारमा समतामूलक समाज बनाउन अपाङ्गता भएका व्यक्तिको नागरिक, राजनैतिक, आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारको मौलिक व्यवस्था गरेको छ ।

यसै सन्दर्भमा यू.एन.डि.पि./ई.एस.पि. तथा निर्वाचन आयोग नेपालको आर्थिक सहयोगमा सन् २०१६ देखि दृष्टिविहीनहरुको राजनैतिक अधिकार प्रवर्द्धन, निर्वाचन शिक्षा तथा मतदाता शिक्षा सम्बन्धी तालिमहरु संचालन गर्दै आइरहेको छ । सन् २०१९ मा

यू.एन.डि.पि. / ई.एस.पि. को आर्थिक सहयोगमा नेपाल नेत्रहीन संघले दृष्टिविहीनहरूको लागि आवश्यक राजनैतिक एवं मतदाता शिक्षा सम्बन्धी तालिम सहजीकरण पुस्तिका (Training Resoucre Manual) निर्माण गर्नुको साथै काठमाडौं र सुर्खेतमा वर्कसप मार्फत यसको सम्परिक्षण गरे पश्चात ७ वटा प्रदेशमा तालिम कार्यक्रमहरू सम्पन्न गरिएको छ ।

संविधानमा उल्लेखित मौलिक हकको व्यवस्थालाई कार्यरूप दिन राज्यले तर्जुमा गरेको औपचारिक संरचना र यसको उपयोग र सहभागितामा रहेको सन्तुलित अवस्थाबाट परिवर्तन र रुपान्तरण सहित दृष्टिविहीन नागरिकको चुन्ने, चुनिने र निर्णय गर्ने हरेक सार्वजनिक तह र संरचनामा औपचारिक मात्र होइन व्यवहारिक सहभागिताका लागि अनुरोध तथा स्मरणार्थ यो दस्तावेज तयार गरीएको छ ।

दृष्टिविहीनहरूको समग्र अवस्था

- क. व्यक्तिमा भएको शारीरिक, स्नायु, मांसपेशी, हाडजोर्नी र मानसिक स्थितिमा रहेको सिमितताको कारण सापेक्षित रूपमा मानव आकांक्षा, सामाजिक अपेक्षा अनुसार जीवनयापन र सामाजिक व्यवहारमा रहेको अवरोधको स्थाई अवस्थालाई अपाङ्गता भन्ने बुझिन्छ। जसको लागि अनुकूल वातावरण सृजना गर्न विशेष सहयोग, विधि र संरचना व्यक्तिको अवस्था पिच्छे आवश्यकता फरक हुन्छ।
- ख. दृष्टिविहीन भन्नाले प्रकाश, वस्तु र दृष्य सन्देश विचको अन्तर्कृत्यामा रहेको सिमितताको अवस्था हो। जुन चिकित्सकीय र उपकरणको माध्यमबाट अवरोधपनामा सुधार नहुने दीर्घकालिन अवस्था हो।

दृष्टिविहीनहरूको राष्ट्रिय सर्वेक्षण सन् १९८० ले नेपालमा ०.८४% दृष्टिविहीनको संख्या रहेको देखिएको छ भने राष्ट्रिय योजना आयोग र न्यू एराले सन् २००१ मा गरेको सर्वेक्षण अनुसार सम्पूर्ण अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको प्रतिशत १.६३ रहेको देखिएको छ। राष्ट्रिय तथ्यांक विभागले सन् २०११ मा गरेको जनगणना अनुसार नेपालको कुल अपाङ्गता भएको व्यक्ति ५,१३,३२१ जना छन् भने दृष्टिविहीनहरूको संख्या ९४,६६५ जना छन्, जसमध्ये करीव ८,००० जना जतिले शिक्षाको अवसर पाएका छन्, ५५० जना शिक्षण, कार्यालय सहायक, सङ्गीत, उद्योग कलकारखाना र प्राइभेट क्षेत्रमा कार्यरत रहेका छन्। करीव ५०,००० भन्दा बढि दृष्टिविहीनहरू विभिन्न सीपमुलक स्वरोजगारमा आबद्ध छन्। तर मतदाता सूचीमा जम्मा १६,००० जना दृष्टिविहीनहरू मात्र सूचिकृत रहेका छन्, जबकी सबै १८ वर्ष उमेर पुगेका दृष्टिविहीनहरू मतदाता सूचिमा सूचिकृत हुनु आवश्यक हुन्छ।

नेपालको संविधानको धारा ३१ को उपदफा ३ र ४ ले उच्च शिक्षासम्मको निःशुल्क शिक्षा र दृष्टिविहीनहरूलाई ब्रेल लिपिमा अध्यापन गराउने कुरा किटान गरेको छ। यति हुँदाहुँदै पनि जम्मा आठ हजार जना जतिले मात्र उच्च शिक्षा अध्ययनको अवसर पाएका छन् भने राजनैतिक, सामाजिक तथा आर्थिक अधिकार प्राप्तिमा दृष्टिविहीनहरू अझै ओभरलेमा परेका छन्। हालसम्म कुनै पनि दृष्टिविहीनहरू संघीय प्रदेश र स्थानीय तह जस्ता निर्णायक ठाउँमा पुग्न सकेका छैनन्। अधिकांश दुर्गम भेगका दृष्टिविहीनहरू पहुँच र अवसरको पर्खाइमा छन्।

राजनैतिक सहभागिता र अन्य क्षेत्रमा दृष्टिविहीनहरूले खेलेको भूमिका

मुलुक राजतन्त्रात्मक शासन व्यवस्थाबाट संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक राज्यव्यवस्थामा रुपान्तरण भएको छ । राजनैतिक आन्दोलनमा दृष्टिविहीन व्यक्तिहरूले आफ्नो सक्षमता अनुसार परिवर्तनमा भरपुर योगदान दिएको प्रसङ्ग यदाकदा राजनैतिक नेतृत्वले भाषणमा उल्लेख गरेको पाइन्छ र इतिहास पनि साक्षि छ । तर, दृष्टिविहीन भएका नागरिकको राजनैतिक अधिकारको अभ्यासमा सहज पहुँचको अवस्था छैन । औपचारिक र प्राविधिक सहभागिताको सवाल केहि मात्रामा उठेतापनि व्यवहारमा अभ्यासको अवसर अझसम्म उपलब्ध भएको छैन । लोकतन्त्रको मानकको रुपमा प्रयोगमा आएको राजनैतिक अधिकारको सुनिश्चितता अन्तर्राष्ट्रिय तथा राष्ट्रिय कानूनी प्रभावको दबाबले प्राविधिक प्राबधान भएको छ । यसर्थ बिद्यमान नीति, व्यवस्था र प्रक्रिया समतामा आधारित उपयुक्त अनुकूलताको अवस्था सृजनाको प्रयास भएतापनि व्यवहारिक अभ्यासमा रुपान्तरण हुन सकिरहेको छैन ।

संविधानसभा लगायत विभिन्न निर्वाचनहरूमा विभिन्न राजनैतिक दलहरू विशेष गरी साना दलहरूले दृष्टिविहीन लगायत अन्य अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई उम्मेद्वार बनाएतापनि हालसम्म केही नगन्य संख्यामा बाहेक दृष्टिविहीनहरू स्थानीय तह, प्रदेश, संघीय र राष्ट्रिय सभामा निर्वाचित भई दृष्टिविहीनहरूको प्रतिनिधित्व गर्ने अवसर पाएका छैनन् । हुन त केही राजनैतिक दलहरूले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको दलिय संगठन बनाएका छन् । तर उम्मेद्वारी दिदा दृष्टिविहीनहरूलाई प्राथमिकतामा राखिएको पाइदैन । दृष्टिविहीनहरूको लामो संघर्षपछि नेपालको संविधान २०७२ को धारा ३१ उपदफा ४ ले दृष्टिविहीनहरूलाई ब्रेल लिपिमा शिक्षा दिने, समस्त दृष्टिविहीनहरूको लागि छात्रवृत्तिको व्यवस्था गर्ने, पूर्ण दृष्टिविहीनहरूलाई निलो अपाङ्ग परिचय पत्र वितरण गरी अति अशक्तताको आधारमा भत्ता वितरण गर्ने, त्रिभुवन विश्व विद्यालयको आङ्गिक क्याम्पस र विद्यालयहरूमा निःशुल्क पठनपाठनको व्यवस्था मिलाउने, दृष्टिविहीनहरूले प्रयोग गर्ने सेतो छडी, ब्रेल पाठ्य पुस्तक, ब्रेल नोट टेकर, स्ट्यान्जर, ब्रेल स्लेट स्टाइलस आदिको भन्सार निःशुल्क गर्ने आदि व्यवस्था नेपाल सरकारले गरेको छ । नेपाल सरकारबाट नेपाल नेत्रहीन संघलाई महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालयबाट नियमित रुपमा बजेटको समेत व्यवस्था गरिएको छ । मतदानको बेला उनीहरूलाई परिचालन गर्ने पनि गरिएको पाइन्छ । यद्यपि उनीहरूको प्रतिनिधित्व सुनिश्चित नगर्नु दुःखद विषय हो । तसर्थ, विकासको

समग्रतामा दृष्टिविहीन लगायत अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुलाई सहभागी गराई नीति निर्माण तहमा पुर्याउनु नितान्त आवश्यक छ । अवसर र उत्प्रेरणा पाएको खण्डमा सक्षमताका साथ दृष्टिविहीनहरुले पनि काम गर्न सक्छन् भन्ने कुरा बेलायतका शिक्षा तथा गृह मन्त्री डेभिड बलिङ्कट र स्वीडेनका समाज कल्याण मन्त्री बेन्टलिङ्गुइस्टले प्रमाणित गरिसकेका छन् । अन्य बौद्धिक जगतको हकमा विश्व प्रसिद्ध पुस्तक इलिएट र औडिसिका लेखक होमर, प्याराडाइज लस्टका लेखक जोन मिल्टन, हेलेन केलर, ब्रेल लिपिका आविष्कारक लुइस ब्रेल आदि अन्तर्राष्ट्रिय जगतका प्रख्यात दृष्टिविहीनहरु हुन् भने नेपालकै सन्दर्भमा हेर्दा बाबु शिरोमणि गणेशलाल श्रेष्ठ, इतिहास शिरोमणि बाबुराम आचार्य, नेपालमा ब्रेल लिपी भित्राउने जंग बहादुर बोगटी आदि स्मरणीय व्यक्तित्वहरु हुन् । वर्तमान युवा जमातमा पनि यस्ता कयौं दृष्टिविहीनहरु छन् जसले अवसर पाएमा पूर्णरूपले आफ्नो क्षमता प्रस्फुटन गर्न सक्दछन् ।

लुइस ब्रेल

बेलायती मन्त्री डेभिड बलिङ्कट

दृष्टिविहीन व्यक्तिको राजनीतिमा सहभागिता

नेपालले खुल्ला राजनैतिक अभ्यास गरेको समय अन्तराल पनि धेरै दशक वितिसकेको छ। कुनै समय बन्द अवस्थामा र कुनै समय खुल्ला अवस्थामा बहुदलीय शासन अभ्यासको अनुभव छ। यसै गरी दृष्टिविहीन भएका व्यक्तिको राजनैतिक सहभागिताको ऐतिहासिकतालाई हेर्ने हो भने केहि दृष्टिविहीन व्यक्तित्वले आफ्नै प्रतिभा, सक्षमता र संघर्षले नेतृत्वमा स्थापित भएका छन्। जनआन्दोलन भाग २ पश्चात् मानव अधिकार र समावेशिकरणको लोकतान्त्रिकरणको कारणले जसको सवाल उसको नेतृत्व कायम गर्न विभिन्न राजनैतिक दलहरूले अपाङ्गता क्षेत्रमा भातृ संगठनहरू खोल्न प्रारम्भ गरे।

फलस्वरूप संविधान सभाको निर्वाचन २०६४, २०७० मा दलको समानुपातिक उम्मेदवारको बन्द सूचीमा दृष्टिविहीनहरूको तर्फबाट कुमार थापा र डा. बिरेन्द्रराज शर्मा पोखरेलको नाम उल्लेख गरीएको पाईन्छ। त्यस्तै संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको पहिलो संघीय संसद र प्रदेश सभाको निर्वाचनमा समानुपातिक उम्मेदवारको बन्द सूचिमा केहि दृष्टिविहीन नागरिकको नाम समेत उल्लेख भएको पाईन्छ तर पनि हालसम्म दृष्टिविहीनहरू मध्येमा पनि महिला, दलित, जनजाति, मधेशी र सिमान्तकृत दृष्टिविहीनहरूको अवस्था राजनैतिक, सामाजिक र आर्थिक दृष्टिकोणले अझ बढि नाजुक छ। हालसम्म एकजना न्यून दृष्टिविहीन महिला पर्वत निवासी कल्पना शर्माले संविधान सभाको सभासद हुने अवसर पाएकी थिईन्। समाज कल्याण परिषदको सदस्यको रुपमा नर बहादुर लिम्बू, राष्ट्रिय अपाङ्ग कोषको सभापतिमा अमृत राई, राष्ट्रिय प्रज्ञा प्रतिष्ठानको प्राज्ञमा शम्भू कुमार मिलन, राष्ट्रिय खेलकुद परिषदमा दिपक कोइराला, विशेष शिक्षा परिषदमा कुमार थापा र टेकनाथ न्यौपानेले सदस्य बन्ने अवसर पाएका छन् भने अन्य जनजाति, मधेशी र सिमान्तकृत वर्गका कुनै दृष्टिविहीनहरूले पनि नीति निर्माण तहमा सहभागी हुने अवसर पाएका छैनन्। कुनैपनि पूर्ण दृष्टिविहीनहरू स्थानीय तह, प्रदेश सभा, संघीय प्रतिनिधि सभा, राष्ट्रिय सभामा निर्वाचित गरीएको पाईदैन। तर द्वन्द्व पिडित शारीरिक अपाङ्गहरू र बहिराहरूले नगन्य संख्यामा संविधान सभा र प्रतिनिधि सभामा प्रतिनिधित्व गर्नसम्म पाएका छन्।

अपाङ्ग परिचय पत्र वितरणको थालनी

हाल नेपाल सरकारले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई दृष्टिविहीन, शारिरिक अपाङ्गता, बौद्धिक अपाङ्गता, श्रवण दृष्टिविहीन, मनोसामाजिक अपाङ्गता, स्वर-बोलाई सम्बन्धी अपाङ्गता, हेमोफिलिया, अटिज्म, बहुअपाङ्गता गरी १० भागमा वर्गीकृत गरीएको छ भने अपाङ्गताको कार्य सिमितताको आधारमा पूर्ण अपाङ्गता, अति अशक्त अपाङ्गता, मध्य किसिमको अपाङ्गता र सामान्य अपाङ्गता गरी ४ भागमा विभक्त गरी क्रमश रातो, निलो, पहेँलो र सेतो गरी ४ किसिमको अपाङ्गता परिचयपत्र वितरण गर्ने व्यवस्था मिलाएको छ ।

अपाङ्गता परिचय पत्र वितरणको थालनी वि.सं. २०५६ मा तत्कालीन राष्ट्रिय अपाङ्ग सेवा समन्वय समिति जुन महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय अन्तर्गत गठन भएको थियो, सोहि समितिले देशको १२ जिल्लाबाट सुरुवात गरेको हो । उक्त परिचय पत्र वितरणको पहलकदमी सोही समितिका सदस्य

तथा समाज कल्याण परिषदका पूर्व सदस्य श्री नर बहादुर लिम्बूले गर्नु भएको थियो । प्रारम्भमा परिचय पत्रको वितरण जिल्ला प्रशासन कार्यालयबाट हुन्थ्यो । कालान्तरमा आई जिल्ला महिला, बालबालिका कार्यालयबाट हुन थाल्यो भने हाल आएर प्रत्येक स्थानीय तहको महिला बालबालिका शाखाबाट प्रदान गर्ने गरीएको छ ।

अपाङ्गता परिचय पत्र प्राप्त गर्नु हरेक अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको नैसर्गिक अधिकार हो । यसको प्राप्तिको लागि हरेक राजनैतिक कार्यकर्ता, संघ संस्था, राष्ट्र सेवक, पत्रकार, डाक्टर, वकिल, समाजसेवी, अभिभावक तथा परिवारका सदस्यहरू लगायत समस्त नागरिक समाजले सचेतना एवं पहलकदमी गर्न आवश्यक हुन्छ ।

गोरेखा नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय
गोरेखा, गण्डकी प्रदेश, नेपाल

परिचय-पत्र नम्बर : ११३
परिचय-पत्रको प्रकार : 'ख'

नाम, थर : **राजेश पौडेल**

ठेगाना : प्रदेश : गण्डकी जिल्ला : गोरेखा स्थानीय तह : नगरपालिका वडा नं. १

जन्ममिति : २०३५/१३/०५ नागरिकता नं. : ८०८८८८

पिछ : ५२५

अपाङ्गताको किसिम : प्रकृतिको आधारमा : **श्रवण दृष्टिविहीन** मागिवताको आधारमा : **अति अशक्त**

बाबु/आमा वा संरक्षकको नाम, थर : **हरिबहा पौडेल (देceased)**

परिचय पत्र प्राप्तको दस्तावेज : **परिचय पत्र प्रमाणित गर्ने**

नाम, थर : **राजेश पौडेल** विजय भक्त उपाध्याय

इस्तक्षर : **राजेश पौडेल** मिति : सामाजिक विकास अधिकारी

यो परिचय पत्र कसैले पाएमा जतिको प्रहरी कार्यलय वा स्थानीय तहमा बुझाईदिनुहोस् ।

विद्यमान अन्तर्राष्ट्रिय ऐन, नियम, नीति, योजना घोषणा, सन्धी र महासन्धीहरू

अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि शासन व्यवस्थामा स्वामित्व, सहअस्तित्व र समानता कायम गर्न समतामूलक पहुँच योग्य सहभागिताको सुनिश्चित गर्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि, सन्धि, सम्झौता र विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय मञ्चमा राष्ट्रले संलग्नता र प्रतिबद्धता जनाएको छ। सोको कार्यान्वयनका लागि अनुकूल ऐन, नियम, नीति र योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयनको अवस्थामा रहेको छ।

अन्तर्राष्ट्रिय कानून जस्तै विश्वव्यापी मानव अधिकार घोषणापत्र १९४८, नागरिकको सामाजिक, राजनैतिक तथा सांस्कृतिक अधिकार सम्बन्धी अभिसन्धि १९६६, बौद्धिक अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार सम्बन्धी घोषणा १९७१, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार सम्बन्धी घोषणा १९७६, अन्तर्राष्ट्रिय अपाङ्गता वर्ष १९८१, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू सम्बन्धी विश्व कार्ययोजना १९८२ अन्तर्राष्ट्रिय अपाङ्गता दशक १९८३-९२, एसिया प्यासिफिक दशक १९९२-२००२, बाल अधिकार महासन्धी १९८९, महिला विभेद सम्बन्धी महासन्धी CEDAW १९९१, संयुक्त राष्ट्रसंघीय सामान्यीकरण नियमावली १९९४, सालामान्का घोषणा पत्र १९९६, बिवाको मिलिनियम फ्रेमवर्क अफ एक्सन २००३-२०१२, सबैका लागि शिक्षा तथा सहश्राद्ध विकास लक्ष्य सन् २००१-२०१५, दिगो विकास लक्ष्य सन् २०१५-२०३०, आदिले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सामाजिक, राजनैतिक तथा आर्थिक अधिकारहरू सुनिश्चित गरेको छ। दिगो विकास लक्ष्यको मुख्य मर्म “कोहि पनि नछुटुन्” हो। तसर्थ दृष्टिविहीन लगायत अन्य अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई विकासको मूल प्रवाहमा प्रवाहित गर्नु जरुरी छ। अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार सम्बन्धी महासन्धी २००६ (जुन अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू सम्बन्धी सम्पूर्ण घोषणाहरूको समष्टिरूप) को पक्ष राष्ट्र भएकोले आफ्नो प्रतिबद्धता अनुरूप नेपालले सोको घरेलुकरण गर्दै आएको छ। अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार सम्बन्धी महासन्धी २००६ ले विभिन्न धाराहरूमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार सम्बन्धी विषयहरूको उठान गरेको छ।

प्रस्तुत महासन्धीका सिद्धान्तहरू देहाय बमोजिम हुनेछन्।

- (क) नैसर्गिक मर्यादाको सम्मान, आफ्नो लागि आफैँ छनौट गर्न पाउने स्वतन्त्रता लगायतका वैयक्तिक स्वायत्तता तथा व्यक्तिको स्वतन्त्रताको सम्मान
- (ख) गैर- भेदभाव
- (ग) समाजमा पूर्ण र प्रभावकारी सहभागिता तथा समावेशीकरण
- (घ) मानव विविधता एवं मानवियताको अंगको रूपमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको भिन्नताको स्वीकार्यता
- (ङ) अवसरहरूमा समानता
- (च) पहुँच योग्यता

धारा ९ पहुँच युक्तता

अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई स्वनिर्भरता पूर्वक जीवनयापन गर्न तथा जीवनका हरेक पक्षमा पूर्णरूपमा सहभागी हुन सक्षम बनाउन पक्ष राष्ट्रहरूले अन्य व्यक्तिसरह समान आधारमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई शहरी र ग्रामीण दुवै क्षेत्रहरूमा भौतिक वातावरण, यातायात, सूचना तथा सञ्चार प्रविधि र प्रणालीहरू लगायत सूचना र सञ्चार तथा सर्व साधारणलाई खुला भएका वा प्रदान गरिएका अन्य सुविधा तथा सेवाहरूमा पहुँच सुनिश्चित गर्न उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् । त्यस्ता उपायहरू, जसमा पहुँच युक्ततामा रहेका व्यवधान र अवरोधहरूको पहिचान तथा अन्त्य समेत समावेश हुन्छन्, अन्य कुराका अतिरिक्त देहायका कुराहरूको हकमा अवलम्बन गरिनेछन् :

- (क) विद्यालय, आवास, चिकित्सकीय सुविधा र कार्यस्थल लगायत भवन, सडक, यातायात तथा अन्य आन्तरिक र बाह्य सुविधाहरू,
- (ख) विद्युतीय सेवा तथा संकटकालीन सेवाहरू लगायत सूचना, संचार तथा अन्य सुविधाहरू ।

धारा १२ कानूनको अगाडि समान मान्यता

धारा २० व्यक्तिगत गमनशीलता

- (क) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई निजहरूले रोजेको तरिका र समयमा तथा धान्न सक्ने मूल्यमा व्यक्तिगत गमनशीलता सहज बनाउने,
- (ख) गुणस्तरिय गमनशीलता सेवा, उपकरण, सहयोगात्मक प्रविधि तथा प्रणालीबाट हुने प्रत्यक्ष सहयोग र माध्यम सेवा धान्न सक्ने मूल्यमा उपलब्ध गराई पहुँच सहज बनाउने,
- (ग) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको साथमा काम गर्ने विशेष कर्मचारीहरूलाई गमनशीलता सीप सम्बन्धी तालिम प्रदान गर्ने,
- (घ) गमनशीलता सेवा, उपकरण, सहयोगात्मक प्रविधि उत्पादन गर्ने निकायहरूलाई अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको लागि गमनशीलताका सम्पूर्ण पक्षहरूमा ध्यान दिन प्रोत्साहन गर्ने ।

धारा २१ विचार र अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रता तथा सूचनामा पहुँच

यस महासन्धिको धारा २ मा परिभाषा भए बमोजिमका आफूले रोजेको सबै प्रकारका सञ्चारका माध्यमहरू मार्फत अन्य व्यक्तिहरू सरह अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले समान आधारमा सूचना र मत माग गर्ने, प्राप्त गर्ने र प्रदान गर्ने लगायतका विचार र अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रता उपभोग गर्न पाउने कुरा सुनिश्चित गर्न पक्ष राष्ट्रहरूले देहायका कार्यहरू समेत गरी सबै उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन्:

- (क) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई सर्वसाधारणका लागि लक्षित गरिएका सूचनालाई विभिन्न प्रकारका अपाङ्गतालाई उपयुक्त हुनेगरी पहुँच योग्य ढाँचा र प्रविधिमा समयमा नै र अतिरिक्त खर्च बिना उपलब्ध गराउने,
- (ख) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले कार्यालयीय अन्तरक्रियाहरूमा आफूले रोजेको ब्रेल, सांकेतिक भाषा, प्रवर्द्धनात्मक र वैकल्पिक संचार एवं संचारका अरु सबै प्रकारका

पहुँच योग्य साधन, तरिका र ढाँचा प्रयोग गर्न पाउने कुरालाई स्वीकार गरेर एवं त्यस्तो प्रयोगलाई सहज बनाउने,

- (ग) सर्वसाधारणलाई इन्टरनेट लगायतका सेवा प्रदान गर्ने निजी क्षेत्रका संस्थाहरूलाई त्यस्तो सूचना र सेवा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले पहुँच गर्न र प्रयोग गर्न सक्ने ढाँचामा प्रदान गर्न आह्वान गर्ने,
- (घ) इन्टरनेटको माध्यमबाट सूचना प्रदान गर्ने सूचना प्रदायकहरू लगायत आम संचारलाई उनीहरूको सेवा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि पहुँच योग्य बनाउनका लागि प्रोत्साहित गर्ने,

धारा २९ राजनैतिक तथा सार्वजनिक जीवनमा सहभागिता

- (क) अन्य व्यक्तिहरू सरह अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई मतदान गर्ने तथा निर्वाचित हुने लगायत प्रत्यक्ष वा स्वतन्त्र रूपमा चुनिएका प्रतिनिधीहरू मार्फत राजनैतिक तथा सार्वजनिक जीवनमा प्रभावकारी एवं पूर्णरूपमा सहभागी हुन सकेका छन् भनी अरु कुराका अतिरिक्त देहायका कुराहरूबाट सुनिश्चित गर्ने ।
 - (अ) मतदानका प्रक्रिया, सुविधा र सामग्रीहरू उपयुक्त, पहुँच योग्य तथा बुझ्न एवं प्रयोग गर्न सहज भएको सुनिश्चित गर्ने,
 - (आ) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले भयमुक्त वातावरणमा निर्वाचन र सार्वजनिक जनमत संग्रहहरूमा गोप्य मतदान प्रक्रियाद्वारा मतदान गर्ने तथा निर्वाचनमा उम्मेद्वार हुने, सरकारका सबै तहहरू र सार्वजनिक कार्यहरूमा पद धारण गर्न र कार्यसम्पादन गर्न पाउने अधिकारको संरक्षण गर्ने तथा उपयुक्त भएको अवस्थामा सहयोगात्मक र नयाँ प्रविधिहरूको प्रयोगलाई सहज बनाउने,
 - (इ) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई मतदाताको रूपमा आफ्नो इच्छा स्वतन्त्र रूपमा अभिव्यक्त गर्न सक्ने अधिकार प्रत्याभूत गर्ने तथा यस उद्देश्य प्राप्तिका लागि उनीहरूको अनुरोधमा मतदान गर्न उनीहरूले रोजेको व्यक्तिको सहयोग प्राप्त गर्न अनुमति दिने ।
- (ख) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा विना भेदभाव सार्वजनिक क्रियाकलापहरूको सञ्चालनमा प्रभावकारी तथा पूर्णरूपमा सहभागी हुन सक्ने वातावरणको सक्रिय रूपले प्रवर्द्धन गर्ने तथा देहायका कुराहरू लगायत सार्वजनिक क्रियाकलापहरूमा उनीहरूको सहभागितालाई प्रोत्साहित गर्ने,
 - (अ) मुलुकको सार्वजनिक तथा राजनैतिक जीवनसँग सम्बन्धित गैरसरकारी संघ संस्थाहरूमा तथा राजनैतिक दलहरूको गतिविधि र सञ्चालनमा सहभागिता,
 - (आ) अन्तर्राष्ट्रिय, राष्ट्रिय, क्षेत्रिय र स्थानीय स्तरमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको प्रतिनिधित्व गर्न अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको संगठन खोल्ने र त्यस्तो संगठनको सदस्य बन्ने ।

राष्ट्रिय कानूनी औजारहरू

नेपालको संविधान

- नेपालको संविधान धारा १८: समानताको हक
- धारा ४२ को उपधारा ३: अपाङ्गता भएका नागरिकलाई विविधताको पहिचान सहित मर्यादा र आत्म सम्मान पूर्वक जीवनयापन गर्न पाउने र सार्वजनिक सेवा तथा सुविधामा समान पहुँचको हक हुनेछ ।
- धारा ८४, उपधारा ३: समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली बमोजिम उम्मेद्वारी दिँदा राजनैतिक दलले अपाङ्गता भएको व्यक्तिको समेत प्रतिनिधित्व हुने गरी गर्नुपर्दछ ।
- धारा ८६, उपधारा २ को (क): प्रत्येक प्रदेशबाट कमितीमा ३ जना महिला, १ जना दलित र १ जना अपाङ्गता भएका व्यक्ति वा अल्पसंख्यक सहित ८ जना गरी जम्मा ५६ जना निर्वाचित हुनेछन् ।
- धारा १७६, उपधारा ७: समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली बमोजिम हुने प्रदेश सभाको निर्वाचनमा राजनैतिक दलले उम्मेद्वारी दिँदा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको समेत प्रतिनिधित्व हुने व्यवस्था गर्नुपर्नेछ ।
- धारा २५८ मा समावेशी आयोगको गठनको व्यवस्था गरेको छ जसमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई पनि समेटिएको छ ।

कानूनी व्यवस्था

अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी ऐन, २०७४

परिच्छेद-३ अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार

दफा ११. राजनैतिक सहभागिताको अधिकार

- (१) अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई अन्य व्यक्तिहरूसँग समान आधारमा भयमुक्त वातावरणमा निर्वाचनमा उम्मेद्वार हुने र स्वेच्छिक रूपमा कसैको सहयोग लिई वा नलिई मतदान गर्ने अधिकार हुनेछ ।
- (२) नेपाल सरकारले अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई मतदानको प्रक्रिया, सुविधा र सामग्रीलाई पहुँचयुक्त तथा बुझ्न र प्रयोग गर्न सक्नेगरी उपयुक्त व्यवस्था मिलाउने छ ।

दफा १२. नीति निर्माणमा सहभागिताको अधिकार

- (१) अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई असर पार्ने प्रकृतिका महत्वपूर्ण नीति निर्माण प्रक्रियामा अपाङ्गता भएका व्यक्ति स्वयं वा निजसँग सम्बन्धित संघ, संस्था मार्फत सहभागी हुने अधिकार हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम नीति निर्माण प्रक्रियामा सहभागी हुँदा अपाङ्गता भएका व्यक्तिले व्यक्त गरेको विचारलाई सान्दर्भिकताको आधारमा उचित स्थान दिइनेछ ।

प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४

परिच्छेद-५ उम्मेदवार तथा मनोनयन पत्र

दफा २८. उम्मेदवारको बन्द सूची तयार गर्ने

उपदफा(१) समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली अनुसार हुने निर्वाचनमा भाग लिन चाहने दलले आफ्नो दलको तर्फबाट प्रतिनिधित्व गर्ने उम्मेदवारको बन्द सूची तयार गर्नुपर्नेछ ।

उपदफा(५) दलले यस दफा बमोजिम उम्मेदवारको बन्द सूची तयार गर्दा भूगोल र प्रादेशिक सन्तुलनलाई समेत ध्यान दिई जनसङ्ख्याको आधारमा अनुसूची-१ मा उल्लेख भए बमोजिम दलित, आदिवासी, जनजाति, खस आर्य, मधेसी, थारु र मुस्लिम समेतको प्रतिनिधित्व हुने गरी समावेशी सिद्धान्त बमोजिम तयार गर्नुपर्नेछ ।

उपदफा(६) दलले उम्मेदवारको बन्द सूची तयार गर्दा पिछडिएको क्षेत्र तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको समेत प्रतिनिधित्व हुने गरी गर्नुपर्नेछ ।

उपदफा(७) दलले उम्मेदवारको बन्द सूची तयार गर्दा उपदफा (५) बमोजिम प्रत्येक समावेशी आधारमा समावेश गरीएका उम्मेदवार छुट्टिने गरी तोकिएको ढाँचामा तयार गर्नुपर्नेछ ।

परिच्छेद-८ मतगणना र निर्वाचन परिणाम

दफा ६०. समानुपातिक निर्वाचनको परिणामको घोषणा

उपदफा(१) निर्वाचन अधिकृतले समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली अन्तर्गत हुने निर्वाचनको लागि खसेको मतपत्रको गणना गरी प्रत्येक दलले प्राप्त गरेको कूल सदर मत सङ्ख्याको विवरण आयोगले तोके बमोजिमको तालिकामा खुलाई तुरुन्त आयोगमा पठाउनु पर्नेछ ।

उपदफा(२) उपदफा (१) बमोजिम सबै निर्वाचन क्षेत्रबाट आयोगले विवरण प्राप्त गरीसकेपछि आयोगले दलले प्राप्त गरेको कूल सदर मत सङ्ख्याको अनुपातमा अनुसूची-२ मा उल्लेख भए बमोजिमको मतपरिणाम विभाजक सूत्रको आधारमा निर्वाचित हुने सङ्ख्या निर्धारण गर्नेछ ।

उपदफा(३) उपदफा (२) बमोजिम दलहरूले प्राप्त गरेको कूल सदर मतलाई भाग गरी दलले प्राप्त गर्ने सिट सङ्ख्या बाँडफाँड गर्दा कुनै सिटका सम्बन्धमा एकभन्दा बढी दलको बराबर भागफल हुन आएमा आयोगले गोला हाली सो सिट कुन दलले प्राप्त गर्ने हो सो कुराको निर्धारण गर्नेछ ।

उपदफा(४) उपदफा (२) र (३) बमोजिम दलले प्राप्त गर्ने सीट सङ्ख्या निर्धारण गरेपछि आयोगले त्यस्तो दलको तर्फबाट संघीय संसदमा प्रतिनिधित्व गर्ने कूल सदस्य सङ्ख्याको तेत्तीस प्रतिशत महिलाको प्रतिनिधित्व हुने गरी समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली तर्फबाट निर्वाचित गर्नुपर्ने महिलाको सङ्ख्या समेत यकिन गरी सम्बन्धित दललाई जानकारी गराउनु पर्नेछ ।

उपदफा(५) उपदफा (४) बमोजिमको जानकारी प्राप्त गरेपछि दलले सो दलको केन्द्रीय कार्यकारिणी समिति वा सो सरहको समितिको निर्णयबाट निर्वाचित हुने उम्मेदवारको छनौट गरी त्यसरी छनौट भएका उम्मेदवारको सूची आयोगले तोकेको समय भित्र आयोग समक्ष पेश गर्नुपर्नेछ ।

उपदफा(६) उपदफा (५) बमोजिम दलले सूची पेश गर्दा जन सङ्ख्या र सो दलले प्राप्त गरेको सिट सङ्ख्याको आधारमा अनुसूची-१ मा तोकिएको प्रतिशत अनुरूप दलित, आदिवासी जनजाति, खस आर्य, मधेशी, थारु तथा मुस्लिमको प्रतिनिधित्व हुने गरी यथासम्भव बन्दसूचीमा नाम समावेश भएको क्रम अनुसार सूची पेश गर्नुपर्नेछ । त्यस्तो सूचीमा यथासम्भव पिछडिएको क्षेत्र तथा अपाङ्गता भएको व्यक्तिको समेत प्रतिनिधित्व गराउनु पर्नेछ ।

प्रदेश सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४

परिच्छेद-५ उम्मेदवार तथा मनोनयनपत्र

दफा २८. उम्मेदवारको बन्द सूची तयार गर्ने

उपदफा(१) समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली अनुसार हुने निर्वाचनमा भाग लिन चाहने दलले आफ्नो दलको तर्फबाट प्रतिनिधित्व गर्ने उम्मेदवारको बन्द सूची तयार गर्नुपर्नेछ ।

उपदफा(५) दलले यस दफा बमोजिम उम्मेदवारको बन्द सूची तयार गर्दा सम्बन्धित प्रदेशको भौगोलिक सन्तुलनलाई समेत ध्यानदिई जन सङ्ख्याको आधारमा यथासम्भव दलित, आदिवासी जनजाति, खस आर्य, मधेशी, थारु, मुस्लिम, पिछडिएको क्षेत्र तथा अल्पसंख्यक समुदाय समेतको प्रतिनिधित्व हुने गरी समावेशी सिद्धान्त बमोजिम तयार गर्नुपर्नेछ ।

उपदफा (६) दलले उम्मेदवारको बन्द सूची तयार गर्दा अपाङ्गता भएको व्यक्तिलाई समेत समावेश गर्नुपर्नेछ ।

दफा ६० समानुपातिक निर्वाचनको परिणामको घोषणा

उपदफा(१) निर्वाचन अधिकृतले समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली अन्तर्गत हुने निर्वाचनको लागि खसेको मतपत्रको गणना गरी प्रत्येक दलले प्राप्त गरेको कूल सदर मत सङ्ख्याको विवरण आयोगले तोके बमोजिमको तालिकामा खुलाई तुरुन्त आयोगमा पठाउनु पर्नेछ ।

उपदफा(६) उपदफा (५) बमोजिम दलले सूची पेश गर्दा जनसङ्ख्या र सो दलले प्राप्त गरेको सिट सङ्ख्याको आधारमा दलित, आदिवासी जनजाति, खस आर्य, मधेशी, थारु, मुस्लिम, पिछडिएको क्षेत्र, अल्पसङ्ख्यक समुदाय तथा अपाङ्गता भएको व्यक्तिको प्रतिनिधित्व हुने गरी यथा सम्भव बन्द सूचीमा नाम समावेश भएको क्रम अनुसार सूची पेश गर्नुपर्नेछ ।

प्रदेश सभा सदस्य निर्वाचन नियमावली, २०७४

परिच्छेद-५, समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली बमोजिम हुने निर्वाचनका लागि निर्वाचन अधिकृतको नियुक्ति र उम्मेदवारको मनोनयन नियम १४ उम्मेदवारको बन्द सूची पेश गर्ने

उपनियम(२) दलले उम्मेदवारको बन्द सूची तयार गर्दा सम्बन्धित प्रदेशको भौगोलिक सन्तुलनलाई समेत ध्यान दिई जनसङ्ख्याको आधारमा यथासम्भव अनुसूची-१ मा उल्लेख भए बमोजिम दलित, आदिवासी जनजाति, खस आर्य, मधेशी, थारु, मुस्लिम, पिछडिएको क्षेत्र तथा अल्पसङ्ख्यक समुदाय समेतको प्रतिनिधित्व हुनेगरी समावेशी सिद्धान्त बमोजिम तयार गर्नुपर्नेछ ।

उपनियम(४) उपनियम २ बमोजिम उम्मेदवारको बन्द सूची पेश गर्दा अपाङ्गता भएको व्यक्तिको नाम समेत समावेश गर्नुपर्नेछ ।

अनुसूची (१) (नियम १४ को उपनियम (२) सँग सम्बन्धित) उम्मेदवारको बन्द सूचीको लागि समावेशी आधार ।

प्रदेश सभा सदस्य निर्वाचन नियमावली, २०७४

१. प्रदेश नं. १ को लागि

(क) आदिवासी जनजाति	४६.७९ प्रतिशत
(ख) खस आर्य	२७.८४ प्रतिशत
(ग) थारु	४.१५ प्रतिशत
(घ) दलित	१०.०६ प्रतिशत
(ङ) मधेशी	७.५७ प्रतिशत
(च) मुस्लिम	३.५९ प्रतिशत

द्रष्टव्य: दलले उम्मेदवारको बन्द सूची पेश गर्दा अल्पसङ्ख्यक समुदायबाट १७.५३ प्रतिशत र सम्बन्धित प्रदेश अन्तर्गतको पिछडिएका क्षेत्रबाट ०.४४ प्रतिशत उम्मेदवारको नाम समावेश गर्नुपर्नेछ ।

२. प्रदेश नं. २ को लागि

(क) आदिवासी जनजाति	६.६१ प्रतिशत
(ख) खस आर्य	४.८९ प्रतिशत
(ग) थारु	५.२७ प्रतिशत
(घ) दलित	१७.२९ प्रतिशत
(ङ) मधेशी	५४.३६ प्रतिशत
(च) मुस्लिम	११.५८ प्रतिशत

द्रष्टव्य: दलले उम्मेदवारको बन्द सूची पेश गर्दा अल्पसंख्यक समुदायबाट २५.१७ प्रतिशत र सम्बन्धित प्रदेश अन्तर्गतको पिछडिएको क्षेत्रबाट २.११ प्रतिशत उम्मेदवारको नाम समावेश गर्नुपर्नेछ ।

३. प्रदेश नं. ३ को लागि

(क) आदिवासी जनजाति	५३.१७ प्रतिशत
(ख) खस आर्य	३७.०९ प्रतिशत
(ग) थारु	१.६६ प्रतिशत
(घ) दलित	५.८४ प्रतिशत
(ङ) मधेशी	१.५७ प्रतिशत
(च) मुस्लिम	०.६७ प्रतिशत

द्रष्टव्य: दलले उम्मेदवारको बन्द सूची पेश गर्दा अल्पसंख्यक समुदायबाट ७.७७ प्रतिशत र सम्बन्धित प्रदेश अन्तर्गतको पिछडिएको क्षेत्रबाट १.०० प्रतिशत उम्मेदवारको नाम समावेश गर्नुपर्नेछ ।

४. प्रदेश नं. ४ को लागि

(क) आदिवासी जनजाति	४२.३७ प्रतिशत
(ख) खस आर्य	३७.२४ प्रतिशत
(ग) थारु	१.७२ प्रतिशत
(घ) दलित	१७.४४ प्रतिशत
(ङ) मधेशी	०.५२ प्रतिशत
(च) मुस्लिम	०.७१ प्रतिशत

द्रष्टव्य: दलले उम्मेदवारको बन्द सूची पेश गर्दा अल्पसंख्यक समुदायबाट ६.०२ प्रतिशत र सम्बन्धित प्रदेश अन्तर्गतको पिछडिएको क्षेत्रबाट ०.०८ प्रतिशत उम्मेदवारको नाम समावेश गर्नुपर्नेछ ।

५. प्रदेश नं. ५ को लागि

(क) आदिवासी जनजाति	१९.५८ प्रतिशत
(ख) खस आर्य	२८.८४ प्रतिशत
(ग) थारु	१५.१८ प्रतिशत
(घ) दलित	१५.११ प्रतिशत
(ङ) मधेशी	१४.३५ प्रतिशत
(च) मुस्लिम	६.९४ प्रतिशत

द्रष्टव्यः दलले उम्मेदवारको बन्द सूची पेश गर्दा अल्पसंख्यक समुदायबाट ८.४७ प्रतिशत र सम्बन्धित प्रदेश अन्तर्गतको पिछडिएको क्षेत्रबाट १.१७ प्रतिशत उम्मेदवारको नाम समावेश गर्नुपर्नेछ ।

६. प्रदेश नं. ६ को लागि

(क) आदिवासी जनजाति	१३.६३ प्रतिशत
(ख) खस आर्य	६२.२० प्रतिशत
(ग) थारु	०.५० प्रतिशत
(घ) दलित	२३.२५ प्रतिशत
(ङ) मधेशी	०.२४ प्रतिशत
(च) मुस्लिम	०.१८ प्रतिशत

द्रष्टव्यः दलले उम्मेदवारको बन्द सूची पेश गर्दा अल्पसंख्यक समुदायबाट १.४७ प्रतिशत र सम्बन्धित प्रदेश अन्तर्गतको पिछडिएको क्षेत्रबाट ३२.४ प्रतिशत उम्मेदवारको नाम समावेश गर्नुपर्नेछ ।

७. प्रदेश नं. ७ को लागि

(क) आदिवासी जनजाति	३.६१ प्रतिशत
(ख) खस आर्य	६०.०२ प्रतिशत
(ग) थारु	१७.२१ प्रतिशत
(घ) दलित	१७.२९ प्रतिशत
(ङ) मधेशी	१.६४ प्रतिशत
(च) मुस्लिम	०.२३ प्रतिशत

द्रष्टव्यः दलले उम्मेदवारको बन्द सूची पेश गर्दा अल्पसंख्यक समुदायबाट २.३७ प्रतिशत र सम्बन्धित प्रदेश अन्तर्गतको पिछडिएको क्षेत्रबाट १२.७८ प्रतिशत उम्मेदवारको नाम समावेश गर्नुपर्नेछ ।

राष्ट्रिय सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७५

परिच्छेद-२ सदस्यको निर्वाचन तथा निर्वाचन कार्यक्रम

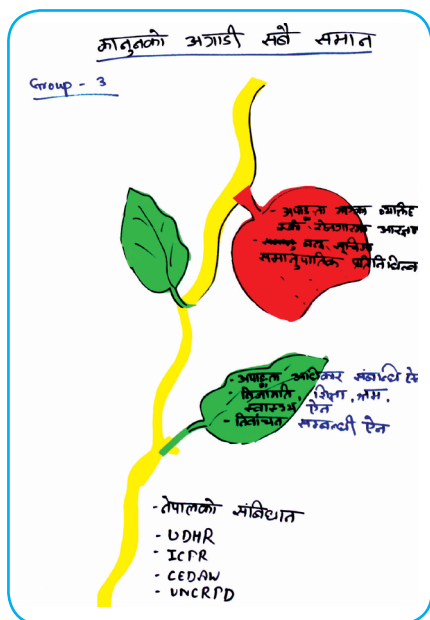
दफा ३. सदस्यको निर्वाचन

- (१) संविधानको धारा ८६ को उपधारा (२) को खण्ड (क) बमोजिम निर्वाचित हुने सदस्यको निर्वाचनको लागि प्रत्येक प्रदेशमा गठन हुने निर्वाचक मण्डलले गोप्य मतदानद्वारा प्रत्येक प्रदेशबाट देहाय बमोजिम आठ जना सदस्य निर्वाचित गर्नेछः
- (क) महिला समूहबाट प्रतिनिधित्व गर्ने सदस्यको लागि दिइने एक-एक मतको आधारमा सबैभन्दा बढी मत ल्याउने तीन जना,
- (ख) दलित समूहबाट प्रतिनिधित्व गर्ने सदस्यको लागि दिइने एक मतको आधारमा सबैभन्दा बढी मत ल्याउने एक जना,
- (ग) अपाङ्गता भएका व्यक्ति वा अल्पसंख्यक समुदायबाट प्रतिनिधित्व गर्ने सदस्यको लागि दिइने एक मतको आधारमा सबैभन्दा बढी मत ल्याउने एक जना,
- (घ) खण्ड (क), (ख) र (ग) बाहेकका अन्य सदस्यको लागि दिइने एक-एक मतको आधारमा सबैभन्दा बढी मत ल्याउने तीन जना ।

अन्तर्राष्ट्रिय तथा राष्ट्रिय नीति, योजना र कानूनको अन्तर सम्बन्ध

नेपाल संयुक्त राष्ट्रसंघको Universal Declaration of Human Rights (UDHR), International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR), United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities (UNCRPD) जस्ता मानव अधिकार तथा सामाजिक, राजनैतिक तथा सांस्कृतिक अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय सन्धी, अभिसन्धी र महासन्धीको पक्षराष्ट्र रहेको छ । सो अनुरूप नेपालले मानव अधिकारको पहिलो, दोश्रो, तेश्रो र चौथो सवालहरुलाई संविधानको मौलिकहकमा व्यवस्था गरेको छ । तदानुरूप प्राकृतिक कानूनको सिद्धान्तमा आधारित कानूनहरु तर्जुमा भएका छन् ।

तर कानूनको दफा, दफा बीचको सन्देशको निरन्तरता र अनुक्रम र प्रासांगिक सन्दर्भमा उपयुक्त निरन्तरता रहेको पाइँदैन । जस्तै: प्रतिनिधि सभाको सदस्य सम्बन्धी ऐन २०७४ को दफा २८ को उपदफा ५, ६ र ७ को सन्देशमा रहेको अन्तराल एउटा उदाहरण हो । दृष्टिविहीन भएका नागरिकहरुको राजनैतिक अधिकार र सार्वजनिक जीवनलाई मर्यादित र सम्मानजनक बनाउन तर्जुमा गरीएका नीति, ऐन, नियम र योजना बीच सन्तुलित सम्बन्ध रहेको पाइँदैन ।

नीतिगत सिफारिस एवं मार्ग चित्र

दृष्टिविहीन भएका नागरिकहरूको राजनैतिक अधिकार तथा सार्वजनिक जीवन सुनिश्चित गर्न निम्न नीतिगत व्यवस्था एवं अग्रगमन मार्ग चित्र आवश्यक पर्दछ ।

नीति तथा कानूनी व्यवस्था

- दृष्टिविहीन भएका नागरिकहरूको हक अधिकार संरक्षण गर्न नीति निर्माण तथा कानूनहरूको पुनरावलोकन गर्नुपर्ने
- (अ) UNCRPD, UDHR र नेपालको संविधानको अक्षर र शब्दको मर्म र भावना अनुसार विद्यमान कानून, नियम र निर्देशिका ।
- (आ) कानूनको अधिल्लो दफा र पछिल्लो दफा बीच रहेको फरक सन्देशलाई अनुक्रम र भावना अनुसार मिलाउनु पर्ने जस्तै अपाङ्ग अधिकार सम्बन्धी महासन्धी द्वारा २९ ले प्रदत्त गरेको राजनैतिक अधिकारलाई बाध्यकारी रूपले कार्यन्वयन गर्न निर्वाचन सम्बन्धी ऐनमा प्रष्ट व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
- (इ) हालसम्म दृष्टिविहीनहरूको स्थानीय तह, प्रादेशिक सभा, संघीय प्रतिनिधि सभा र राष्ट्रिय सभामा प्रतिनिधित्व हुन नसकेकोले संविधान र महासन्धीले प्रदान गरेको प्रतिनिधित्वको अधिकारलाई साकार रूप दिन कानून, नियम र निर्देशिकामा रहेको अनुसूचि र अन्य सन्देश बीच सन्तुलन कायम गरीनुपर्ने ।
- दृष्टिविहीन भएका नागरिकको राजनैतिक अधिकारको प्रचलन गराउन हरेक राजनैतिक दलको कार्यकारी संयन्त्रमा अनिवार्य सहभागिताको व्यवस्था गर्ने ।

राजनैतिक दल सम्बन्धी ऐन, २०७३

दफा १५. दलको सङ्गठनात्मक संरचना

उपदफा(३) विधान बमोजिम निर्वाचन, मनोनयन वा नियुक्ति गर्दा नेपालको सामाजिक विविधता प्रतिबिम्बित हुने गरी आफ्नो सदस्यहरू मध्येबाट त्यस्ता समितिमा समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तका आधारमा सहभागिता हुने व्यवस्था गर्नुपर्नेमा दृष्टिविहीन नागरिकहरूको प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्ने ।

- दृष्टिविहीन भएका नागरिकहरूको राजनैतिक अधिकार कायम गर्न क्षमता विकास गर्ने कार्यक्रम संचालन गर्नुपर्ने ।

निर्वाचनमा दृष्टिविहीन व्यक्तिहरूको सहभागिताको महत्व

मानिस एक सामाजिक तथा राजनैतिक प्राणी हो । राजनीतिबाट कुनै वर्ग, समूह, जातजाती र भौगोलिक क्षेत्रमा नागरिकहरू अलग रहन सक्दैनन् । राज्य वा समाजमा भएका राजनैतिक क्रियाकलापहरू, घटना र परिघटनाहरू, सामुहिक भेला, बहस, तर्क-वितर्क आदिमा कुनै न कुनै रूपमा सहभागी भइरहेको नै हुन्छ ।

देश संचालन वा विकासको लागि पहिलो आवश्यकता राजनीति नै हो । राजनैतिक व्यवस्था अनुरूप नै देशको आर्थिक, सामाजिक, साँस्कृतिक र अन्य विकासका क्रमहरू सञ्चालित भएका हुन्छन् । राजनीतिलाई व्यवस्थित, प्रजातान्त्रिक र सबै नागरिकको लागि सहभागितामूलक बनाउने आधार निर्वाचन हो । आवधिक निर्वाचनले नै हरेक नागरिकको वैयक्तिक महत्व र सार्वभौमिकताको अनुभूति गराउनुको साथै आफूले चाहेको योग्य र सक्षम उम्मेदवार चुन्न र चुनिने अवसर प्रदान गर्दछ ।

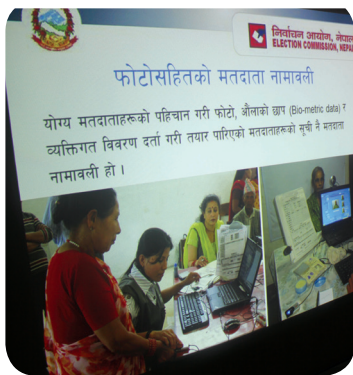
अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको हकमा पनि यो कुरा पूर्णतः लागू हुन्छ र हुनुपर्छ । तसर्थ निर्वाचनमा दृष्टिविहीन लगायत अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई पनि समेट्नु जरुरि छ र त्यो उनीहरूको नैसर्गिक अधिकार पनि हो । हालसम्मको परिवेशलाई नियाल्ने हो भने नेपालमा उमेर पुगेका अधिकांश दृष्टिविहीनहरू मतदाता नामावलीमा सूचिकृत हुनबाटै वञ्चित छन् भने नाम भएका दृष्टिविहीन मतदाता समेत मतदान प्रक्रियामा सामेल हुन सहज वातावरण देखिंदैन ।

यसका विविध कारण छन् । जनचेतनाको कमी, घरपरिवारको असहयोग तथा राजनीतिप्रति रुचि नहुनु जस्ता पक्षहरू एकातिर छन् भने अर्कातिर मतदान स्थल र प्रकृया अपाङ्गतामैत्री नहुनु लगायत आवागमन समस्या जस्ता पक्षहरू छन् । राजनैतिक दलहरूले दृष्टिविहीन लगायत अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको क्षमता र भूमिकालाई नजरअन्दाज गर्नु पनि अर्को प्रमुख कारण हो । कारण जेसुकै भए पनि दृष्टिविहीन लगायत अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको निर्वाचनमा सहज पहुँच नभएको कुरा पक्का हो । यसरी एउटा वर्ग र समुदाय नै निर्वाचन प्रक्रियाबाट बहिष्करणमा पर्दा त्यसले एकातिर संविधान र कानूनप्रदत्त अधिकारहरूको हनन् हुन पुग्छ भने अर्कातर्फ योग्य उम्मेदवार चुनिनसक्ने संभावनामा खलल पुग्छ । प्रत्येक मत निर्णायक हो र त्यो अपाङ्गता भएका व्यक्तिको पनि हुनसक्छ ।

अर्कातर्फ अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको चुनिन पाउने कानूनी अधिकारबाट पनि यो वर्ग विमुख भएको देखिन्छ। दृष्टिविहीनमध्ये नै कयौं यस्ता योग्य र विज्ञ व्यक्तिहरु छन् जो राज्यको उपल्लो तहमा प्रतिनिधित्व गरी देशको विकास प्रक्रियामा अमूल्य योगदान पुर्‍याउन सक्छन्। हाम्रो देशको अपाङ्गता आन्दोलन शुरु गर्ने र उचाइमा पर्‍याउने कार्यमा मात्र नभै समग्र देशको राजनैतिक परिवर्तनमा समेत दृष्टिविहीनहरु लगायत अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको ठूलो भूमिका छ। जिल्ला र स्थानीय तहमा पनि पढेलेखेका, देखेबुझेका दृष्टिविहीनहरु प्रशस्त छन् जो जुनसुकै नेतृत्वदायी भूमिका लिन तम्तयार छन्। यस अर्थमा अब हरेक राजनैतिक दलले योग्यता, क्षमता र दक्षताका आधारमा दृष्टिविहीनहरुलाई भूमिका दिई जित्ने ठाउँमा समेत उम्मेद्वार बनाउनु जरुरी छ।

मतदाता दर्ताको महत्व

आवधिक निर्वाचनमा उम्मेद्वार बन्नु, चुन्नु, चुनिनु र मतदान गर्न पाउनु हरेक नागरिकको नैसर्गिक अधिकार हो। उक्त अधिकार प्राप्त गर्न मतदाता सूचिमा आफूलाई सूचिकृत गर्नु अनिवार्य हुन्छ। मतदाता सूचिमा सूचिकृत भएपछि मात्र निर्वाचन सम्बन्धी कृयाकलापहरुमा भाग लिन पाइन्छ। तसर्थ, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरु समेत अन्य सबैले आफूलाई मतदाता सूचिमा सूचिकृत गर्नुपर्छ जसले राजनैतिक तथा नागरिक अधिकारहरु प्राप्त गर्न सहज हुन्छ। मतदाता सूचिमा सूचिकृत भएको व्यक्तिले मात्र स्थानीय तह, प्रदेश सभा, संघीय प्रतिनिधि सभा र राष्ट्रिय सभाको प्रत्यक्ष वा समानुपातिक उम्मेद्वार बन्न र आफूले चाहेको व्यक्ति वा राजनैतिक दललाई मतदान गर्न पाइन्छ।

वि. सं. २०६८ को जनगणना अनुसार कुल अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको जनसंख्या ५,१३,३२१ मध्ये दृष्टिविहीनहरुको जनसंख्या ९४,६६५ छन्। जसमध्ये निर्वाचन आयोगको मतदाता सूचिको आधारमा १६,००० जति मात्र दृष्टिविहीनहरु सूचिकृत भएको पाइन्छ। त्यसैले राजनैतिक तथा नागरिक अधिकारहरु प्राप्त गर्न र अधिकारको प्रयोग गर्न १८ वर्ष पुगेका सबै दृष्टिविहीनहरुले आफ्नो नाम मतदाता सूचिमा सूचिकृत गर्न अनिवार्य हुन्छ। जसको लागि दृष्टिविहीन स्वयं सकृय हुनुपर्छ भने

मतदाता सूचिमा सूचिकरण हुनको महत्व नबुझेका दृष्टिविहीन लगायत अन्य अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई अभिभावक, परिवारका सदस्य, टोल, छिमेक, समुदाय, राजनैतिक अधिकारकर्मी, समाजसेवी, पत्रकार र समस्त नागरिक समाजले उनीहरुलाई सम्भाउने, बुझाउने, उत्प्रेरणा जगाउने र सिकाउने गरेमा उनीहरुको राजनैतिक एवं नागरिक अधिकार प्रवर्धनमा टेवा पुग्न जान्छ। वर्तमान संघीय गणतान्त्रिक समावेशी लोकतान्त्रिक व्यवस्थामा पाखा परेका र पारिएका सबै लोपोन्मुख, पिछडिएका र सिमान्तकृत वर्गहरुलाई राजनैतिक, आर्थिक, सामाजिक एवं विकासका सबै कृयाकलापहरुमा समेट्नु पर्ने हुन्छ। त्यसो भएमा मात्र विकासको मूल प्रवाहमा सबैलाई प्रवाहित गर्न सकिन्छ। परिणाम स्वरूप समतामुलक समाजको विकास हुन जान्छ। अन्तमा नेपाल नेत्रहीन संघ सबै दृष्टिविहीनहरु प्रति यो आग्रह गर्दछ कि मतदाता सूचिमा आफ्नो नाम सूचिकृत गर्न नभुलौं र राजनैतिक तथा नागरिक अधिकार प्राप्तिको लागि बञ्चितकरणमा नपर्ौं।

निर्वाचन चक्र

हरेक प्रजातान्त्रिक मुलुकमा विभिन्न तहका जनप्रतिनिधिहरु चुन्न आवधिक निर्वाचन गरिन्छ। आवधिक निर्वाचन नै लोकतन्त्र र प्रजातन्त्रको पहिचान हो। निर्वाचन चक्र निरन्तर चलिरहने प्रकृया हो। यसलाई निर्वाचन पूर्व, निर्वाचनको दर्वियान र निर्वाचन पश्चात् गरी ३ चरणमा विभक्त गरिन्छ। निर्वाचन पूर्व निर्वाचन सम्बन्धी ऐन नियमहरुको निर्माण तथा संसोधन कार्यहरु गर्नुको साथै मतदाताको नामावली संकलन दर्ता, दलहरुको दर्ता निर्वाचन शिक्षा तथा तालिमहरु संचालन गरीन्छ।

निर्वाचनको मिति घोषणा भएपछि मतगणना, विजयी घोषणा र विजयीलाई प्रमाण पत्र वितरण तथा सपथ ग्रहणसम्मको अवधिलाई निर्वाचनको अवधि भनिन्छ। यस अवधिमा दल दर्ता, मतदाताको नामावली दर्ता, परिचय पत्र वितरण, उम्मेद्वारी दर्ता, मतदाता पत्र छपाई, प्रचार प्रसारको समयावधि तोक्ने, निर्वाचन चिन्ह वितरण, निर्वाचन अधिकृत तथा कर्मचारीको व्यवस्थापन, मतदान केन्द्रको व्यवस्था, मतदाता नामावली प्रकाशन, उम्मेद्वारको नामावली घोषणा, दावि बिरोधको समय व्यवस्थापन, शुन्य समयको निर्धारण, सुपरिवेक्षकको व्यवस्था, मतदान, मत गणना, विजयी घोषणा, प्रमाण पत्र वितरण आदि कार्यहरु गरीन्छ। प्रमाण पत्र वितरण र सपथ ग्रहण पछिको समयलाई निर्वाचन पश्चात्को अवधि भनिन्छ। यस अवधिमा निर्वाचन सुपरिवेक्षकहरुले प्रतिवेदन पेश गर्ने, निर्वाचनको समिक्षा, परिणाम चित्त नबुझेमा दल वा उम्मेद्वारहरुले उजुरबाजुर गर्ने आदि कार्यहरु हुन्छन्।

दृष्टिविहीनहरूले निर्वाचन कार्यमा भोग्नु पर्ने समस्याहरू

१. मतदान केन्द्रहरू दृष्टिविहीनमैत्री तथा प्रविधियुक्त नहुनु ।
२. दृष्टिविहीनहरूले चाहेको मतदाता सहयोगीको व्यवस्था नहुनु ।
३. सूचनाको अभावको कारण मतदाता सूचिमा सूचिकृत हुन नपाउनु ।
४. मतदान स्थलसम्म पुग्न सहयोगीको अभाव ।
५. दृष्टिविहीनहरूको स्वतन्त्र मतदानको लागि भोटिङ मेसिनको हालसम्म प्रयोग नहुनु ।
६. मतदान केन्द्रहरूको प्रवेशद्वारमा आवाजयुक्त वा स्पर्शीय मार्ग (tactile) को व्यवस्था नहुनु ।
७. दल र उम्मेद्वारको नाम ब्रेल लिपिमा उपलब्ध नहुनु ।
८. राजनैतिक दलहरूले दृष्टिविहीनहरूलाई भोट बैकको रुपमा मात्रै प्रयोग गरिनु ।
९. निर्वाचनको बेला दृष्टिविहीनहरूको आवागमनको लागि विशेष सवारी साधनको व्यवस्था नगरिनु ।
१०. दृष्टिविहीनहरूको राजनैतिक प्रतिनिधित्वको लागि निश्चित कोटाको व्यवस्था नहुनु ।
११. समानुपातिक उम्मेद्वार खडा गर्दा दृष्टिविहीनहरूलाई निर्वाचित गर्ने सकारात्मक सोच दलहरूमा नहुनु ।
१२. संविधानले दृष्टिविहीन लगायत अन्य अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको राजनैतिक अधिकारको उठान गरेता पनि अपाङ्गताको प्रतिशतका आधारमा प्रतिनिधित्व नगराइनु ।
१३. राजनैतिक दल लगायत नागरिक समाजको सोच पुरातनवादी हुनु ।
१४. दृष्टिविहीनहरूको आन्तरिक क्षमताको सही मूल्याङ्कन र पहिचान नहुनु ।
१५. दृष्टिविहीन मतदाता महिलाहरूलाई विश्वासिलो एवं भरपर्दो सहयोगी नहुनु ।

सहयोगी मार्फत मतदान

विद्युतीय मेसिन मार्फत मतदान

सरोकारवाला निकायलाई हाम्रो अनुरोध

दृष्टिविहीनहरुको राजनैतिक, नागरिक र मतदाता अधिकारको सुनिश्चितताको लागि पहलकदमी गरीदिनुहुन समस्त सरकारी निकाय, राजनीतिज्ञ, राजनैतिकर्मी निर्वाचन आयोग, जिल्ला निर्वाचन कार्यालय, मतदान अधिकृत र समस्त नागरिकप्रति हाम्रो अनुरोध

- सबै वालिग दृष्टिविहीनहरुलाई मतदाता सूचिमा सूचिकृत गर्नुपर्ने ।
- निर्वाचन शिक्षा तथा मतदाता शिक्षा कार्यक्रममा दृष्टिविहीनहरुलाई समावेश गरीनुपर्ने र दृष्टिविहीन व्यक्तिहरुको विशिष्ट आवश्यकतालाई ध्यानमा राखी उनीहरुको लागि छुट्टै मतदाता शिक्षा कार्यक्रम गर्नको लागि समेत बजेटको व्यवस्थापन पनि गरिनुपर्ने ।
- मतदाता शिक्षा सम्बन्धी सामग्रीहरु ब्रेल लिपी, ठूलो छाप, अडियो जस्ता पहुँच युक्त ढाँचामा उपलब्ध गराउनुपर्ने ।
- दृष्टिविहीनहरुको लागि मतदान केन्द्र पहुँच योग्य बनाई सहज तरिकाले मतदान गर्ने व्यवस्था मिलाउने वा उपयुक्त प्रविधी अपनाई घरैबाट मतदान गर्न सक्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्ने ।
- मतदाता केन्द्रहरु जहाँ दृष्टिविहीन मतदाताहरु छन्, त्यहाँ प्रवाह गरिने सूचनाहरु वैज्ञानिक र पहुँचयुक्त ढाँचामा बनाउने ।
- निर्वाचन अधिकृत र निर्वाचन कार्यमा खटिने अन्य कर्मचारी, स्वयम् सेवक समेतलाई दृष्टिविहीनहरुको समस्या र सवालहरुका बारेमा अभिमुखिकरण गराई तयारी अवस्थामा राख्नुपर्ने ।
- मतदानस्थल दृष्टिविहीनको लागि पहुँचयुक्त बनाउन निम्न उपायहरु अवलम्बन गरिनुपर्ने ।
 - लाइन छुट्याउन राखिने डोरी अलिक मोटो प्रयोग गर्ने ।
 - मतदानका लागि छाप लगाउने ठाउँमा प्रशस्त उज्यालो हुनुपर्ने ।
 - मतदान स्थलमा पूर्ण दृष्टिविहीन मतदाताको हिँडडुलमा सहयोग पुऱ्याउन सहयोगीको व्यवस्था गर्ने ।
 - मतदान केन्द्रको गेटमा आवाजयुक्त सूचना संकेतको व्यवस्था मिलाउने ।
- स्थानीय तह, प्रादेशिक सभा, संघीय प्रतिनिधि सभा र राष्ट्रिय सभामा दृष्टिविहीनहरुको प्रतिनिधित्व सुनिश्चितताको लागि संविधान लगायत निर्वाचन सम्बन्धी ऐनमा आरक्षणको व्यवस्था मिलाउनु पर्ने ।
- समावेशी खाकामा दृष्टिविहीनहरुको समावेशीकरणको लागि संविधान संशोधन गरी अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको अलग्गै क्लष्टर थप गर्नुपर्ने ।

- विद्युतीय भोटिङ्ग मेशिनको प्रयोग गरी दृष्टिविहीनहरूलाई मतदान गर्न सहज बनाउने ।
- संसद भवनहरू दृष्टिविहीनमैत्री बनाउने र दृष्टिविहीन जनप्रतिनिधीहरूको लागि अतिरिक्त सुविधा (गाडी, सहयोगी आदि) को व्यवस्था ऐनमा नै किटान गर्नुपर्ने ।
- दृष्टिविहीन लगायत अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई भोट बैँकको रूपमा मात्र व्यवहार नगरी आफ्नो क्रियाशील कार्यकर्ताको रूपमा राजनैतिक दलहरूले परिचालन गर्नुपर्ने ।
- दलका हरेक तहमा दृष्टिविहीन लगायत अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सहभागिता र प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गरिनुपर्ने ।
- हरेक राजनैतिक दलहरूले आफ्नो दलमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको जनवर्गिय संगठन बनाउनुपर्ने ।
- राजनैतिक दलको विधान समावेशी बनाई अपाङ्गता भएका व्यक्ति, पिछडिएका वर्ग र सिमान्तकृत वर्गहरूको लागि तालिम तथा प्रशिक्षणको व्यवस्था मिलाउनु पर्ने ।
- राजनैतिक दलहरूको चुनावी घोषणा पत्रमा दृष्टिविहीन लगायत सबै पाखा पारिएका वर्गहरूको उत्थान र विकासका लागि कार्यक्रमहरू समावेश गरिनुपर्ने ।
- राजनैतिक दलहरूले प्रकाशन तथा प्रवाह गर्ने सूचना, मुख पत्र, नीति निर्देशन र विधानहरूलाई दृष्टिविहीन लगायत अन्य अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको लागि पहुँच युक्त बनाउने ।
- प्रत्येक गैर सरकारी तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाहरू, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूद्वारा संचालित संस्थाहरू र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको लागि काम गर्ने भनी खोलिएका संस्थाहरूले दृष्टिविहीनहरूको राजनैतिक, नागरिक अधिकार र मतदाता शिक्षा सम्बन्धी विषयवस्तुहरू जुनसुकै तालिम तथा कार्यक्रमहरूमा समावेश गरिनुपर्ने ।
- दृष्टिविहीनहरू सम्बन्धी कार्यक्रमहरू संचालन गर्दा आवश्यक प्राविधिक सहयोगका लागि दृष्टिविहीनहरूको एकमात्र छाता संगठन नेपाल नेत्रहीन संघसँग सहयोगको आदान प्रदान गर्ने ।
- सरकारी निकाय तथा गैर सरकारी संघसंस्थाहरूले आफ्नो सूचना केन्द्र, वेबसाइट र दस्तावेजहरू दृष्टिविहीनहरूका लागि पहुँच योग्य बनाउनु पर्ने ।

नेपाल नेत्रहीन संघको संक्षिप्त परिचय

- नेपाल नेत्रहीन संघ वि.सं. २०४९ मा विधिवत स्थापित देश भरिका दृष्टिविहीनहरूको एकमात्र राष्ट्रिय छाता संगठन हो । हाल यसका ७ प्रदेश शाखा, ५५ जिल्ला शाखा र ३० भन्दा बढि पालिका स्तरीय शाखाहरु छन् ।
- यसको प्रधान कार्यालय काठमाडौं महानगरपालिका-४, सुकेधारामा अवस्थित छ । केन्द्रमा २ वटा कार्यालय भवन र १ निर्माणाधीन महिला छात्रावास सँगै ३ वटा र जिल्ला शाखाका १३ वटा कार्यालय भवन छन् ।
- बिगत २८ वर्षदेखि दृष्टिविहीनहरूको हक, अधिकार संरक्षण एवं सम्बर्द्धन गर्दै रोजगार तथा स्वरोजगार कार्यक्रमहरु संचालनगरि दृष्टिविहीनहरूलाई उत्पादक एवं आत्मनिर्भर नागरिक बनाउने कार्यमा संघ जुटिरहेको छ ।
- यसै संस्थाको पहलकदमीमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई सरकारी रोजगारीमा ५% आरक्षण गराएको परिणाम स्वरुप हाल देशमा निजामति, शिक्षण र निजि क्षेत्रगारि ५५० दृष्टिविहीनहरूलाई रोजगार बनाउन सफल भएको छ ।
- दृष्टिविहीनहरूको लागि पुनर्स्थापन कार्यक्रम, गमनशीलता तालिम, व्यवसायिक तालिम प्रदान गरी हासिल गरेको सीपलाई कार्यान्वयन गर्न बीऊ पूँजी समेत वितरण गर्दै आएको छ ।
- छात्रवृति वितरण, ब्रेल पाठ्यपुस्तक उत्पादन तथा वितरण र शैक्षिक सामग्री वितरण कार्यहरु गर्नुको साथै देशको विभिन्न जिल्लाहरुमा समावेशीकरण कार्यक्रम र नेपाल नेत्रज्योति संघसँग मिली अन्धोपन निवारण कार्यक्रमहरु पनि चलाउँदै आइरहेको छ ।
- दृष्टिविहीनहरूका लागि कम्प्युटर तालिम र आवश्यक सफ्टवेयर समेत निर्माण गरी तत्सम्बन्धी अभिमुखीकरण प्रदान गर्दै आएको छ ।